

VENE KEEL KUI RESSURSS EESTIS

MAIMU BEREZKINA, KARA D. BROWN,
KADRI KOREINIK

Annotatsioon. Artiklis tutvustame kahe empiirilise uuringu tulemusi, mis puudutavad vene keele positsiooni tänapäeva Eestis. Uuringute raamistamiseks sirvime esmalt kirjandust, kus käsitletakse kolme keelepoliitilist protsessi: venestust, venekeelse elanikkonna lõimimist ja vene keele kaubastumist. Seejärel anname ülevaate Richard Ruízi mudelist, mis sobib hästi vene keelega seotud ideoloogia analüüsimiseks. Mudelis on keeleideoloogia laias laastus jaotatud kolmeks: keel kui probleem, õigus ja ressurss. Uuringutest ilmnes, et kaks Eesti keelekasutusvaldkonda, kus on vene keele suhtes kujunenud ressursikeskne orientatsioon, on avalikud teenused ning kahe-suunaline keelekümblus alushariduses. Mõlemad viitavad nii muutusele keeleorientatsioonis kui ka vene keele vahetusväärtusele.

Võtmesõnad: teine keel, kakskeelsus, avalik teenus, kahe-suunaline keelekümblus, keelepoliitika, hariduspoliitika, sotsiolingvistika

Eestis püsib praeguseni Nõukogude aja pärandina asümmeetriline kakskeelsus. Vene keele kui teise keele oskust märkis 2011. aasta loendusel üle poole miljoni (ca 60%) eesti keelt esimese keelena kõnelevatest elanikest ja eesti keele oskust umbes alla 200 000 (ca 44%) vene keelt esimese keelena kõnelevatest elanikest (REL 2011). Sarnase tulemuseni jõuti Eesti ühiskonna integratsiooni monitooringutes (2008–2020), mille järgi on vene keelt oskavate eestlaste osakaal 54% ja eesti keelt oskavate mitte-eestlaste osakaal 41% elanikkonnast. Paraku pole kolm aastakümnet tagasi taastatud riigikeele (*de jure*) staatus ja sellest lähtuv keelepoliitika lühikese ajaga suutnud parandada kümnete tuhandete Eesti püsielanike eesti keele oskust (Puur jt 2016a, 2016b)¹, enamik neist on vene

¹ 2019. aasta jaanuaris möödus 30 aastat ENSV keeleseaduse vastuvõtmisest. See seadus oli esimene omasuguste seas Nõukogude Liidus, mis peatas eesti keele

kodukeelega². Selle valguses paistab venekeelne elanikkond, ennekõike selle vähe lõimunud ja ükskeelne osa, aga ka vene keele domineerimine taasiseseisvunud Eesti ühiskondliku probleemina.³ Samas on näiteks kontaktlingvistikas vene ohu fookus juba mõnda aega asendunud neutraalsema hoiakuga (Blokland, Kehayov 2010). Kuidas aga sobiks vene keele üle Eesti oludes veel arutleda?

Artiklis rakendame üle ilma tuntud keelepoliitika ja -korralduse ning kakskeelsuse uurija ja õppejõu Richard Ruízi (1948–2015) heuristikat.⁴ See võimaldab keelepoliitikas ja -korralduses (Ruízil *language planning*) ning laiemalt keeleelus eristada kolme nn keeleorientatsiooni või -ideoloogiat⁵: keel kui probleem (*Language-as-Problem*), keel kui õigus (*Language-as-Right*) ning keel kui ressurss (*Language-as-Resource*) (Ruíz 1984). Esmalt anname ülevaate vene keelt raamistavast makrodiskursusest ehk arutelust, mis loob vaadeldava nähtuse suhtes domineeriva (keele)ideoloogilise platvormi (vrd van Dijk 1998). Keeleideoloogia (taas)loob sotsiaalset erinevust; seda kasutatakse põhjendusena, et kujutada osa keeli ja nende kõnelejaid teistest väärtuslikumana (Blackledge 2005). Seejärel tutvustame kahe empiirilise uuringu tulemusi, milles ilmnevate keeleideoloogiate uurimiseks kasutame tööriistana Ruízi mudelit. Metodoloogiliselt on mõlemad uuringud kvalitatiivsed ja keskenduvad ennekõike tähendustele, mida omistavad keelekõnelejad uuritavad-informandid.

Kara Browni uuringu fookuses on kahesuunalise keelekümbluse lasteaiad ja nn kooliethnograafia. Browni välitööd (2015–2019) hõlmasid

staatuse edasise erosiooni ja juhatas sisse eesti keele positsiooni taastamise vahetult enne Eesti taasiseseisvumist (Raun 1995).

² Eesti mittevene ja mittelääne etniliste minoriteetide venestumise kohta vt Aidarov, Drechsler 2013.

³ Sõltuvalt kontekstist on ükskeelsust ja mitmekeelsust peetud nii probleemiks kui ka boonuseks. Ingrid Gogolinilt (1993) pärineb mõiste *ükskeelne haabitus* (sks *monolinguae Habitus*), mis tähistab ükskeelsuse normi ja ükskeelse praktika normaliseerumist. Mitmekeelsuse eelseid, peamiselt mitmekeelse indiviidi paremaid kognitiivseid ja metalingvistilisi võimeid, ükskeelsuse ees kätkeb ingliskeelne termin *multilingual benefit*.

⁴ Tema keeleorientatsioonide mudel, mis nägi ilmavalgust kümme aastat enne keeleideoloogia mõistet, olles nõnda omast ajast ees, pole senini kaotanud oma aktuaalsust nii Ameerika Ühendriikides kui mujal maailmas (Hornberger 2016: xvii).

⁵ Kasutame *keelekorraldust* ingliskeelse termini *language planning* vastena.

tunnivaatlusi, koosolekuid ning eri sündmuste ja tähtpäevade tähistamist ning intervjuusid koolidirektorite, õppejuhtide, õpetajate, ministeeriumi ja kohalike omavalitsuste haridusametnikega. Lisaks analüüsi lasteaedade, linnade ja valdade arengukavasid, artikleid kohalikes ja üle-eestilistes ajalehtedes. Brown jäädvustas ka keelemaastikke, et kajastada keelekümblusprojekti keelevalikuid lasteaedade ruumides. Maimu Berezkina etnograafiline uuring on aga vene keele funktsioonist avalikke teenuseid puudutavas teavitustöös. Etnograafiline meetod ei piirdu üksnes tiheda kirjeldusega, vaid sisaldab nii vaatlust kui ka intervjuuainestiku ja dokumentide, samuti meediasisu, nt veebilehtede analüüsi. Berezkina uuris nii veebilehti kui ka intervjuueeris asjassepuutuvaid ametnikke (2014–2016). Artiklis käsitleme Browni ja Berezkina ainekust vaid piiratud osa. Meid seob ühine akadeemiline huvi mitmekeelsuse ja keelepoliitika vastu. Meie autoripositsioon lubab arutleda vene keele keelepoliitilise ja -ökoloogilise rolli üle mineviku- ja nüüdis-Eestis võrdlemisi emotsioonivabalt, kuid ometi mitmekeelsust jõustades.

1. Kolm keelepoliitilist protsessi Eestis: venestus, venekeelse elanikkonna lõimimine ja vene keele kaubastumine

Eesti elanike esmaste vene keele kontaktide üle võib otsustada slaavi ja vene laenude (leviku) põhjal: (ida)slaavi laenud eesti keeles pärinevad I aastatuhande teisest poolest, vanemad ja uuemad vene laenud on tulnud vastavalt 15.–17. sajandil ja alates 18. sajandist (vt Must 2000; Blokland 2005). Uusajaga sai alguse mitu sajandit kestnud Vene ülemvõim Eesti aladel, mis tõi kaasa üha intensiivsema keelekontakti vene keele ja selle kõnelejatega ning laiema ühiskondliku muutuse.

Üks olulisim (kee)poliitiline protsess, mida on püütud analüüsida nii ajalooallikate kui kollektiivse mälu toel, on venestus ehk Vene impeeriumi (ja ka Nõukogude Liidu) Baltikumi-poliitika ja selle tagajärjed (Thaden 1981; Pavlenko 2008, 2011; Tannberg, Woodworth 2009, 2010). Romanovite impeeriumi ja Nõukogude Liidu ruumi (sümboolse) hõivamise ning assimilatsiooni- ja akulturatsioonipoliitika on tekitanud kujunevatele rahvusriikidele tõsiseid probleeme (Miller 2009: 49). Neid probleeme on taasiseseisvunud Eestis püütud lahendada teise protsessi ehk elanikkonna lõimimise kaudu. Kolmas, vene keele kaubastumise (ingl *language commodification*) protsess on seotud rände, turismi, kaubanduse jt üleilmsete

nähtustega (Muth, Ryazanova-Clarke 2017; Pavlenko 2017). Kõiki kolme saab vaadelda ruizilikus võtmes.

Venestamise puhul on eristatud planeerimatut, administratiivset ja kultuurilist venestust, uuritud venestuse lõimivat mõju, aga ka vastupanu sellele (Thaden 1981). Rahvusliku ja imperiaalse narratiivi ühendamise kõrval toonitavad ajaloolased üha vähem venestusplaan ja üha enam venestuse tegelikku mõju, käsitledes peale eri rühmade subjektsuse ka nende agentsust (vrd Tannberg, Woodworth 2009, 2010). See ühtib pöördtega keelepoliitika uurimises, kus mõistetakse poliitikat tulemuse, mitte kavatsuse kaudu (vrd McCarty 2011; Koreinik jt 2018). Impeeriumi poliitikaga haarati Balti kubermangude elanikkond kiiresti sotsiaalsesse ja majanduslikku moderniseerimisprotsessi. Võrreldes Poola-Leeduga puudus eesti-, liivi- ja kuramaalastel Venemaa-vastatus ning kirjandus-, kunsti- ja teadussaavutused võisid vene keele, kultuuri ja eluviisi neile atraktiivsekski teha. (Thaden 1981) Valdavalt jäädi venestamise suhtes immuunseks, ent sajad tuhanded asusid ometi õnne otsima impeeriumi avarustesse, kus osa neist venestus (*ibid.*: 9).⁶ Juba Katariina II valitsemisajal alanud (ja Aleksander II ajal hoogustunud) riigihalduse venestamine oli kaalutletud poliitika ja ühtlasi kõige domineerivam venestusmeede Balti kubermangudes. Vene keele staatuse ja funktsioonide edendamine liigitatakse pigem administratiivse, mitte kultuurilise venestamise alla; viimane pidi aitama Venemaal muutuda modernseks rahvusriigiks (*ibid.*). Impeeriumi suurim assimileeriv potentsiaal peitus kahtlemata riiklikus hariduspoliitikas, ent see ei realiseerunud, sest eestlaste ja lätlaste seas oli oma kultuuripärandi väärtustamine tugevasti juurdunud (Brüggemann 2012).

Imperiaalne keelepoliitika realiseerus aga Nõukogude moderniseerimis- ja industrialiseerimispoliitikas. Eesti keele positsioon *vis-à-vis* vene keelega nõrgenes 1980ndatel, üleliidulise fenomenina tugevnes vene keele roll rahvastevahelise suhtlemise keelena (Raun 1985: 27). Ehkki ametlik seletus seadis eesmärgiks kakskeelsuse, domineeris vene keele, mitte retsiprooksuspõhimõte, sest vene- vs. eestikeelse õpetuse

⁶ Nt eestlaste väljarändeliikumises Venemaale võib eristada kolme perioodi: 1) varane stiihiline lähiränne kuni 19. sajandi keskpaigani; 2) massiline väljaränne 1855–1905; 3) stolõpinlik organiseeritud väljaränne 1906–1914/1917. Eestlaste väljarännet iseloomustavad sihtkoha suhteline lähedus, ligi 90% jäi Euroopa-Venemaa piiridesse, ning selle agraarne iseloom. (Rosenberg 2007)

maht (4,5) eestikeelsetes koolides oli 1980ndate alguses kolm korda suurem kui eesti- vs. venekeelse õpetuse maht (1,6) venekeelsetes koolides (*ibid.*: 25, 28). Industrialiseerimispoliitika tõttu on Eestis Euroopa üks suurimaid välispäritolu rahvastiku osakaale (Puur jt 2013), venekeelne elanikkond on segregeerunud (Golubeva, Austers 2010; Toomet jt 2015; Mägi 2019), segregatsiooni on alal hoidnud paralleelne koolisüsteem (Silova 2006; Brown 2013). (Taas)iseseisvunud riikide tänane areng on kas reaktsioon nõukogude keelepoliitikale või selle jätkumine (Brown 2013: 241).

Ehkki taasiseseisvunud Eesti lõimumispoliitika peaks leevendama nii artikli algul nimetatud asümmeetrilist kakskeelsust⁷ kui ka etnilist segregatsiooni, aitab lõimimisteemaline (akadeemiline) diskussioon raamistada vene ükskeelseid kui probleemi. Arvukat vene keele kõnelejaskonda peetakse Eesti proovikiviks, lõimumisprotsessi aeglaseks ja komplitseerituks (Lauristin, Heidmets 2002; Rannut 2008: 437; Ehala, Zabrodskaia 2014). 1980. aastate lõpus alanud muutusi keelte võimuvahekorras on tähistatud mitmeti: keeleline normaliseerumine (*vrđ language normalisation*, Laitin 1992; *linguistic normalisation*, Rannut 2008), lahtivenestamine (*derussification*, Pavlenko 2008), staatusvahekorra muutus (Blokland, Kehayov 2010), staatuse ümberpööramine (*status reversal*, Ehala 2017). Nõukogude Liidu lagunemine 1991. aastal lõi tingimused unikaalseks „sotsiolingvistiliseks eksperimendiks“, millega muutusid vene monolinguaalid üleöö enamusest vähemuseks (Pavlenko 2008: 276).

Ühe või teise riigi poliitikast rohkemgi mõjutab keele kaubastumist üleilmastunud majandus, mis on keele- ja identiteedimuutustega mitmeti läbi põimunud: eri sektorite, nt turismi ja teeninduse keskmes ongi mitmekeelne suhtlus. Keele kaubastumine paneb ühtlasi proovile riigi- ja kogukonnakesksete keeleressursside tootmis- ja jaotusahela. Keelt ei defineerita enam kui põlise kõnelejaskonna võõrandamata omadust või üksikisiku eriomast annet, vaid kui mõõdetavat oskust. Et elu keerleb ümber rahvusvahelise kaubanduse, omistatakse kakskeelsusele üha suurem väärtus. (Heller 2003)

Väljaspool oma päritoluriiki asub, reisib ja tarbib üha suurem hulk inimesi, kes panevadki aluse nende keele kaubastumisele. Näiteks veerandsaja nõukogudejärgse aastaga (1991–2016) on Venemaalt välja rännanud

⁷ Ühepoolse kakskeelsuse kohta vt Hogan-Brun jt 2007.

vähemalt kuus miljonit inimest (Vorobyeva jt 2018).⁸ Vene keel on regionaalne *lingua franca*, siinse poliitilise, sõjandusliku ja majandusliku ülivõimu keel ning oluline info- ja kultuurivahendaja (Pavlenko 2008: 301). Selle kõnelejate käitumine nt Balti riikides erineb traditsiooniliste sisserändajate või vähemuskeele kõnelejate omast.⁹ Lätis võib läti keele oskus hõlbustada sotsiaalset mobiilsust, kuid vene keel aitab luua ärikontakte nii nõukogudejärgses ruumis kui ka üleilmse vene diasporaaga; etnilise majanduse nišš on vähendanud survet läti keelt omandada (Pavlenko 2008; Commercio 2010, viidatuna Leppik, Vihalemm 2015 järgi). Sebastian Muth (2017) kinnitab vene keele oskuse vajalikkust Leedu meditsiiniturismi sektoris, mis näitab ilmekalt vene keele kaubastumist. Suuremate keelte majanduslik eelis tuleb sellest, et neid osates kasvavad klientuur ja turuosa.

2. Kolm orientatsiooni: keel kui probleem, õigus ja ressurss

Ruízi arvates (1984: 16; 2010; vrd Hornberger 2016) loovad eri orientatsioonid – keel kui probleem, õigus ja ressurss – keeltele ja nende (ühiskondlikule) rollile eelhäälestuse¹⁰ ehk selle, kas keeltes ja keelelises varieeruvuses nähakse tähenduste varamut või probleemide allikat (vrd keelte paabel). Olles alateadlikud ja ratsionaalselt põhjendamata, toimivad orientatsioonid põhiargumentide või binaarsuste (hea vs. halb, õige vs. vale) tasandil. Nende abil saab uurida olemasolevaid ja kujundada uusi poliitilisi suundi, sest nad moodustavad keelepoliitika ja -korralduse tuuma, määrates, kuidas keeltest räägitakse, mis andmeid (nt üks või mitu emakeelt, mitme keele oskus) kogutakse, milliseid järeldusi tehakse (vrd Guba 1984). Ruízi esimene näide pärineb Valter Taulilt (1974: 56), kelle keelekorralduslik lähtekoht on keel kui vahend (*language as a means*),

⁸ Vene keelt peetakse endiselt monotsentriliseks keeleks, mille ainukest ja ühtset normingut kontrollib Venemaa (Kamusella 2018: 153–154). Vt ka Ryzanova-Clarke 2017.

⁹ Võib muidugi vastu vaielda, et nüüdsel rände- ja digiajastul ei olegi traditsioonilisi sisserändajaid, sest rändega kaasneb hargmaisus, st sidemete hoidmine või teenuste tarbimine siht- ja päritoluriigis (Glick jt 1992; vrd Koreinik, Praakli 2017; Vihalemm, Leppik 2019).

¹⁰ „Complex of dispositions toward language and its role, and toward languages and their role in society --- [what/that] --- determine what is thinkable about language in society“ (Ruíz 1984: 16).

millest tuleks lähtuda nii olemasolevate keelte korraldamisel kui ka uute rahvusvaheliste, ühis-, regionaal- või rahvuskeelte loomisel. Tema teine näide on sotsiaalsühholoog Herbert C. Kelmanilt (1971), kes käsitleb keelt sentimentaalse kiindumusena (*language as sentimental attachment*). Sestap võib keelekogukond või -rühm tajuda tühisematki keelelist diskrimineerimist eksistentsiaalse ohuna. Ruíz pakub kahe levinuma – keel kui probleem ja keel kui õigus – kõrvale kolmanda orientatsiooni ehk keele kui ressursi, millel on tema meelest eeldusi keelekorraldust olemuslikult ümber mõtestada. Orientatsioonid pole üksteist välistavad ega kokk sobimatud: ühes olukorras sobib üks, teises teine.

Probleemikeskse orientatsiooni korral seostatakse vähemused automaatselt (sotsiaalsete) probleemidega. Näiteks „väikesed keeled“ seotakse sageli intellektuaalse piiratuse, keele ebatäiuslikkuse, provintsiaalsuse, irratsionaalsusega (vt diskussioon Ruíz 1984: 19–20). Kakskeelseid kooliprogramme rakendatakse üksnes siis, kui nendega kaasneb taanduv kakskeelsus või koguni keelevahetus. Enamasti nähakse mitmekeelsuses ohtu ühiskondlikule sidususele.

Orientatsioon keel kui õigus on seotud inim- ja kodanikuõiguste diskussiooniga. Keelelised õigused peaksid olema kaetud põhi- (ja ka põhiseaduslike) õigustega (vrd õigus isikuvabadusele, privaatsusele, enesemääramisele, rahvusele ja kaitsele diskrimineerimise eest), kuid paraku pole keelelised õigused võrreldes põhjalikult reguleeritud omandiõigusega ei universaalsed ega olemuslikud (vt nt Arzoz 2007). Ometi ei anna keelelised õigused üksnes juurdepääsu valimistele, kohtu- ja haldusmenetlusele, avalikule teenistusele, vaid mõjutavad ka isiku rahuolu eluga. Keelelistest õigustest ammendava loetelu koostamine on raske, mistõttu on venima jäänud õiguslik debatt nende üle.¹¹ Näiteks seotakse kohtulahendites sisserändajate keelelised õigused päritoluriigi keelega, mis ei pruugi nende esimese keelega kokku langeda (*ibid.*). Õiguste rakendamine võib põhjustada avalikkuse vastuseisu, aga ka rühmade (nt lapsed vs. kool, lapsevanemad vs. kooli juhtkond, enamus vs. vähemus, kohalik vs. riigiomavalitsus) vastandumist. Ühe (indiviidi) õigused seatakse vastamisi paljude teiste (grupi) õigustega, pooli on keeruline lepitada ja õigusi eri

¹¹ Keeleliste õiguste debatti on mõjutanud rahvusvaheline õigus, sh ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon (1948), OSCE Helsingi lõppakt (1975), Euroopa regionaal- ja vähemuskeelte harta (1992), Barcelona deklaratsioon (1996), Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2000/2012), aga ka kehtiv ja tavaõigus, kohtulahendid.

õigusüsteemidesse lõimida. Õiguskeskse orientatsiooni põhiküsimused on, kellele on õigused suunatud, millistes domeenides on need tagatud ja millised vahendid on rakendamiseks olemas (vt tabel).

Ruízi eesmärk oli orientatsiooniga keel kui ressurss pakkuda „vastunarratiivi“ kahele teisele orientatsioonile (Hult, Hornberger 2016: 38). Ressursikeskne orientatsioon peaks leevendama vastasseisu ning rõhutama koostööl põhineva keelekorralduse olulisust. Iroonia seisneb selles, et keelekogukonnad on muutunud ühiskonnale väärtuslikuks just tänu spetsiifilisele keeleoskusele, mille väljajuurimiseks nähti haridussüsteemis vaeva (*ibid.*: 26). Nüüdseks paradigma mõõtmed võtnud mudelit otsima motiveeris Ruízi (1984) tollane tooniandev suhtumine vähemustesse ning võimalus pakkuda jõustavat alternatiivi, mis seaks individuaalse ja ühiskondliku mitmekeelsuse positiivsesse valgusesse (*ibid.*). Paraku on ressurssikeskne orientatsioon seotud keele kaubastumise protsessiga, millega omistatakse väärtus ennekõike (normitud) suurkeeltele, mitte väikese kõnelejaskonnaga kirjakeelela suulistele keeltele (Heller, Duchêne 2016).

Francis Hult ja Nancy Hornberger (2016) on kõiki kolme orientatsiooni inventeerinud ja välja pakkunud, milliseid küsimusi võiks neid analüüsides esitada (vt tabel).

Keeleprobleemiks on peetud enamasti praktilistest vajadustest tulenevaid küsimusi, ent ka teatud keeli ja keelevorme (*ibid.*: 34; vt ka Hult 2010). Probleemikeskse orientatsiooni ideaal on ükskeelne, mentaliteet assimileeriv ja tulemus taanduv, mitte lisanduv kakskeelsus ning keeleõppemeetod keelde sukeldumine, mitte keelekümbel (*submersion vs. immersion*) (*ibid.*). Keel kui õigus on õiguslike meetmetega rakenduv kompensatoorne mehhanism. Keelega seotud õigused võivad olla positiivsed või negatiivsed, olenevalt sellest, kas need on suunatud edendamisele või sallivusele (*promotion-oriented* ja *tolerance-oriented rights*, Kloss 1971), mida võib olla keeruline eristada. Näiteks kriminaal- ja haldusmenetluses on peamine tõrgeteta kommunikatsioon ja süüaluste võrdne kohtlemine, mitte keele väärtustamine (Arzoz 2007).

Niisiis peaks orientatsioon keel kui ressurss olema probleemikeskse orientatsiooni antitees (Hult, Hornberger 2016). Selmet vaadelda vähemuse keele kõnelejaid kui ühiskonna lõhestajaid, nähakse neis eksperte, kes omavad spetsiifilist keelelist ressursi. Tegemist on kaasava lähenemisega, mille järgi arvatakse, et keelelisest mitmekesisusest tõuseb tulu

Tabel. Uurimisküsimused, millele eri keeleorientatsioonide puhul vastust otsida (kohandatud ja kärbitud allika Hult, Hornberger 2016 põhjal)

Keel kui probleem	Keel kui õigus	Keel kui ressurss
<ul style="list-style-type: none"> • Kuidas on keeleline mitmekesisus raamistatud riikliku ühtsuse suhtes? • Mis keeli positsioneeritakse probleemina? • Kui mõned keeled on keelatud, siis mis olukorras või funktsioonis? • Milliseid sotsiaalseid probleeme seostatakse keeleprobleemidega? • Kelle jaoks on keel probleem? • Milliseid muresid tekitab individuaalne ja ühiskondlik kaks- ja mitmekeelsus? • Millist ohtu nähakse teistes keeltes? • Kuidas seotakse keelt assimilatsiooniga? • Mil määral aitab poliitika kaasa ühiskondliku mitmekeelsuse kõrvaldamisele või vähendamisele? • Kuidas on keeleprogrammid struktureeritud, et edendada üleminekut domineerivale keelele? 	<ul style="list-style-type: none"> • Mis keelte millised funktsioonid on seadusega või muu <i>de jure</i> poliitikaga tagatud? • Millistes ühiskondlikes valdkondades on keelised õigused tagatud? • Milliseid isikuvabadusi seostatakse keelega? • Mis kitsendused või piirangud on tehtud keeleliste õiguste? • Kellele (indiviidid või rühmad) on keelised õigused tagatud? • Milliseid keelelisi õigusi nõuavad keelevähemuste kaitsjad? • Milliseid (eelkõige inim- ja finants-) ressursse eraldatakse keeleliste õiguste rakendamiseks? • Milline varjatud või implitsiitne vastuseis on <i>de jure</i> keeleliste õiguste praktiseerimisele? • Milline õiguslik alus tagab keelevähemustele võrdse juurdepääsu haridusele? 	<ul style="list-style-type: none"> • Mis keeli kujutatakse ressursina? Kelle jaoks? Mille jaoks (nt kultuuri-, identiteedi- loome, akadeemiline edasijõudmine, kognitiivne areng, kultuuridevaheline mõistmine, kaubandus, riiklik julgeolek)? • Kes otsustab, mis keeled on millised ressursid? • Kes saab (millistest) keelelistest ressursidest kasu? • Milline vahe on enamus- (riigikeelel) ja vähemuskeelel kui ressursil? • Millist erilist teadmist ja kogemust arvatakse keelelistel vähemustel olevat? • Kuidas aidatakse kaasa keelevähemuste keelehoiule, kaduva keele taasestumisele või levikule? • Mis haridusprogrammid toetavad elukestvat kaks-/mitmekeelsust?

kogu ühiskonnale. Ometi võib mitmekeelsuses peituda ka riikliku julgeoleku oht (vrd destruktiivne mitmekesisus), mida kujutab endast näiteks ükskeelsuse ja segregatsiooni või etnilise ja kultuurilise mitmekesisuse kombinatsioon olukorras, kus puudub jagatud kollektiivne identiteet või mida komplitseerivad teiste riikide regionaalsed huvid (Ehala 2019: 30; Ryazanova-Clarke 2017).

3. Vene keel Eesti haridussüsteemis: problemaatiline ressurss?

Nagu artikli alguses öeldud, tõi taasiseseisvumine uuesti esile ja raamistas vene keelega seonduvat probleemikeskset orientatsiooni – vene keele kõnelejate eesti keele oskuse puudumist. Et probleemile lahendust leida, on Eesti valitsused ligi kolmekümne aasta jooksul kasutanud haridussüsteemi lõimumisprogrammi nurgakivina. Lastele lisaks on püütud parandada vene keelt kõnelevate õpetajate eesti keele oskust (vrd Koreinik, Klaas-Lang 2021). Sama eesmärgi teenistusse rakendati ka venekeelsetes lasteaedades ja üldhariduskoolides toimuv osaline ja täielik keelekümbus. 2015. aastal käivitati esimesed kahesuunalise keelekümbuse programmid¹², millest kujunes märgiline hetk riiklikus orientatsioonis: esimest korda pandi täieliku eesti-vene kakskeelsuse nimel kokku eesti ja vene kodukeelega lapsed ning võrdsele alusele nende keeled. Nõnda kaotati domineeriva õppekeele kui peamise ressursi eelised teise keele ees.

Kõnealusel initsiatiivil oli mitu eesmärki: kasvatada vastastikku mõlema kogukonna eesti ja vene keele oskust, pakkuda etnilistele eestlastele võimalust varases eas teist keelt omandada (selline võimalus on venelastel vähemalt teoreetiliselt juba olemas) ja tõhustada lõimumist. Eksperimendi raames toetati eesti-vene kahesuunalise keelekümbusega lasteaiarühmade loomisel nelja omavalitsust: Pärnut ja Tartut (2015. ja 2016. a) ning Tallinna ja Tapat (2016. ja 2017. a).

¹² Kahesuunalise keelekümbuse programm (*two-way immersion* ehk *dual-language program*) on kakskeelse õppe tüüp. Kahesuunaline keelekümbus lähtub põhimõttest, et pool päeva õpitakse vene, pool eesti keeles ja pooled lapsed on vene-, pooled eestikeelsed. Õpetajad järgivad reeglit „üks õpetaja – üks keel“, st õpilastega suheldakse korraga vaid ühes keeles (vrd *one-parent-one-language*-printsip perekonna keelepoliitikas). Kahesuunalise keelekümbuse programmis õpetatakse õppesisu ja kirjaoskust kahes keeles. Määrav on õppeasutuse keeleökoloogia (vrd Haugen 1972), mis juhib ja toetab kakskeelset õpet.

Needsamad lasteaiarühmad olid ka Kara Browni uuringu keskmes. Brown vaatles lasteaedade katseid kujundada lasteaiadõpe ruumiliselt ümber nii, et keeleõppe võimalused jaotuksid keelerühmade vahel võrdsemalt ja tõhusamalt. Samuti uuris ta, kuidas avaldus neis orientatsioon keel kui ressurss ning kuidas tulid lasteaedade töötajad muutustega kaasa.

Kahesuunalise keelekümbeluse programmid n-õ pesitsevad olemasolevas, aegade jooksul kujunenud keelekeskkonnas, sest keeleline orientatsioon ei joonu hõlpsasti poliitiliste muutuste järgi. Postkolonialismi teooriad (Annus 2018) ja ruumikäsitlused (Soja 2010; Horton, Kraftl 2014) osutavad, et nõukogudeaegne keelepoliitiline lähenemine nt alusharidusele (eraldi lasteaiad) mõjutab jätkuvalt 21. sajandi kahesuunalist keelekümbelust. Kahesuunalise keelekümbeluse eesmärgil toimuv ruumiline ümberkorraldus sõltub suuresti orientatsioonist – sellest, (kas ja) kuidas märgatakse ja hoitakse keelelist ressursi (vt näide 1 direktori sõnavõtu kohta). Märkimist väärrib, et neljas lasteaias ei tulnud kordagi kõne alla keel kui õigus, keelt probleemina mainiti vaid möödaminnes; vastupidi, intervjuu keskmes oli mitmeti keel kui ressurss.

- (1) Otsustati [liituda projektiga] sellisel moel, et meil on ju kakskeelne lasteaed. Meil on umbes 15–20 aastat nii vene kui eesti rühmad lasteaias. Ja siis lapsevanemad nägid head võimalust, et kuna meie lasteaias on nii vene lapsed kui eesti lapsed, siis võiks panna ühte rühma ja teha selline kahesuunaline. Kuna projekt oli juba olemas Eestis ja siis me sinna liitusimegi.

Kahesuunalise keelekümbeluse rakendamine olenes sellest, kuivõrd teadlikud olid koolijuhid oma õpetajate keelelistest võimetest. Lasteaedades pidi kakskeelne tandem varem olemas olema. Õpetajate keeleoskus ja kakskeelsus olid „puutumata ressurss“, mis oli jäänud õppetöös suuresti kasutamata alates ajast, kui õppekeel oli kas eesti või vene keel. Enamikul juhtudest oli domineeriva eesti keelega õpetaja omandanud vene keele Nõukogude Eesti keelehariduspoliitilistest valikutest tulenevalt. Nad olid vene keelt õppinud ajal, mil selle oskuse puudumist mõisteti probleemina. Domineeriva vene keelega õpetajad olid eesti keelt õppinud enamasti koolis (pärast 1991. aastat), kui eesti keele oskuse puudumisest sai n-õ probleem, või kasvades eesti-vene peres. Lasteaia muusika- ja liikumisõpetajate kakskeelset võimekust võib omakorda pidada taasavastatud ressursiks, millest kujunes projekti jaoks lisaväärtus. Nad polnud kunagi kasutanud oma eesti või vene keele oskust ega isegi (endale) tunnistanud,

et võiksid vastavalt vene või eesti keelt õppetöös kasutada. Üks intervjueeritud muusikaõpetaja rääkis, et ta polnud vene keelt kasutanud aastakümneid, kuid kui tal paluti vene keeles tundi ette valmistada, koges ta, et saab sellega hõlpsasti hakkama. Seevastu juhtkonna kakskeelsus (nagu ka nende võime navigeerida sujuvalt eri keelte ja kultuurikontekstide vahel) oli nelja lasteaia ühisjoon, aga ka ressurs, millele tuginevad kahesuunalise keelekümbeluse omaksvõtt ja rakendamine.

Õppevara ja koolimaastik lähtusid samuti keele kui ressursi eeldusest ja valmistasid ette pinda kahesuunalise keelekümbeluse omaksvõtuks. Enamikus lasteaedades, kus olid kakskeelsed rühmad, jagati ühisel alal (koridorid, ukсед, väliasad) eesti- ja venekeelset infot ning riputati üles kakskeelseid teateid, et soodustada mh lapsevanemate suhtlemist. Ühes lasteaias oli silt „Lp. lapsevanem! Laste turvalisuse tagamiseks pane värv ülevalt riivi! / Ув. родители! Для безопасности детей закрывайте калитку на задвижку!“. Samasugust keeleökoloogiat ilmestas ka koridoris asuv kakskeelne teade, mis manitses mitte sisse tooma kärusid ja kelke. Sedasorti sildid olid käepärane vahend luua kakskeelset keskkonda ka väljaspool mainitud rühmi.

Kolmes lasteaias neljast olid enne eksperimenti olnud nii eesti- kui ka venekeelsed rühmad (eraldi, kuid samas majas) või valdavalt venekeelne õpe, kuid eesti keele ja eestikeelsel õppel oli teatud olukordades (nt pühade tähistamine) tähtis roll. Üks lasteaiaõpetaja meenutas:

- (2) Viis aastat tagasi [olid eesti kodukeelega lapsed vene rühmas], aga seda, kui vene laps on eesti rühmas – see on olnud kogu aeg. See on päris ammu, see on algusest saadik olnud, selle rühma avamisest saadik. See on 1992. aastal, siis ta on 25 aastat olnud, kui vene laps on eesti rühmas. Umbes nii alustati eesti keele õpet ka 25 aastat tagasi.

Need asutused olid juba varem (vanemate soovil) soodustanud (õppe)keelepõhiste rühmade segunemist või liitunud eestikeelse keelekümbelusprogrammiga:

- (3) See eesti keele õpe vene lastele on olnud meie majas juba, ma ei tea kui kaua, 20 aastat. Sellepärast tundsingi nii palju huvi koos kolleegidega selle kahesuunalise vastu, kuidas see toimib.

Lasteaedades oli orgaaniliselt tekkinud ja aastakümneid püsinud paindlik ökoloogia, kus eesti ja vene keelt kasutati keelemaastikel vaheldumisi nii suuliselt kui ka kirjalikult. Kahesuunalise keelekümbeluse programm sobis

lasteadeade alusväärtustega, nt ühe lasteaia arengukavas seisib: „Majas eksisteerib sõbralikult koos kaks kultuuri, nende lõimimine on kogu personali igapäevatöö. Väärtustatakse kodukohta, kultuuritraditsioone ning üldtuntud väärtushinnanguid. Paralleelselt eesti traditsioonidega õpitakse tundma slaavi kultuuri ja selle omapära.“

Ajaloo keerdkäikude tõttu võimaldab 20. sajandi keelepoliitiline pärand kahe-suunalise keelekümbluse rakendamist 21. sajandil. Paraku saab otsa aeg kahe-suunalise keelekümbluse programmi arendada: õpetajakonna nooreneses asendub nende eesti-vene kakskeelsus eesti-inglise kakskeelsusega ning muutuvad nii puutumata kui varjatud keeleressursid.

4. Vene keel Eesti avalikus sektoris kui piiri peal mängimine

Maimu Berezkina (2017, 2018) viis 2014. aastal läbi uuringu vene keele positsioonist avaliku ja teenindussektori töötajate seas, kelle ametikoht nõuab suhtlemist klientide ja/või avalikkusega. Analüüs põhineb Maksu- ja Tolliameti, Politsei- ja Piirivalveameti, Sotsiaalkindlustusametis ja Töötukassa töötajatega tehtud viiel poolstruktureeritud intervjuul ning nende asutuste veebilehtede analüüsil. Intervjueeritavate valikul lähtus Berezkina eeskätt nende ametikohast. Ta intervjueeris Tallinna büroodes töötavaid ametnikke, kes tegelevad oma igapäevatöös avaliku suhtlusega ning edastavad teavet avalike teenuste kohta, nt välissuhtluse spetsialistid, kommunikatsioonijuhid, veebitoimetajad. Uuringus osalejaid oli kokku seitse (kahel juhul intervjueeriti kahte töötajat korraga) ning kõik intervjuud toimusid 2014. aastal Tallinnas. Ülal mainitud nelja riigiasutuse veebilehti analüüsiti aastatel 2014–2016, kasutades virtuaalse keeleetnograafia meetodit (*virtual linguistic ethnography*, vt Kelly-Holmes 2015).

Eesti rahvusriigi jaoks võib vene keelt pidada tõsiseks katsumuseks. Riigi institutsioonid peavad järgima seadusi (nt keeleseadust ja avaliku teabe seadust), mis seavad eesti keele kasutamise ametlikus ja avalikus suhtluses esikohale. Samas on nende institutsioonide eesmärk pakkuda avalikke teenuseid kogu Eesti elanikkonnale ja levitada avalikku teavet efektiivselt, sõltumata inimeste keeletaustast ja -oskusest.

Et võimaldada suhtlust Eesti venekeelse elanikkonnaga, panustavad Eesti riigiasutused vene keelt oskavatele töötajatele. Näiteks eelistatakse informantide sõnul Tallinna teenindusbüroodesse töölevõtmisel inimesi, kes oleksid vähemalt suuliselt võimelised klientidega ka vene keeles

suhtlema. Inglise keele oskust peetakse samuti oluliseks, kuid vähemal määral. Selline personalivalik toob eestikeelse töötajaskonna silmis omakorda kaasa vene keele suurema väärtustamise. Näiteks on Tallinas avalikku, aga ka teenindussektorisse tööle kandideerivate inimeste hulgas populaarsed vene keele kursused. Üks intervjueeritud Politsei- ja Piirivalveameti töötaja seletas vajadust võtta tööle vene keelt oskavaid inimesi järgmiselt:

- (4) .. igapäevatöös ikka me kõik lähtume pigem nagu sellest lihtsamast, me ei mõtle seda, et kas see on seadusega reguleeritud, pigem me lähtume sellest, et meil endal on asutusena seda vaja ja see on meie jaoks oluline. (Intervjuu Politsei- ja Piirivalveametis, juuni 2014)

Sellised eelistused peegeldavad olukorda, kus osa Eesti elanikkonnast ei ole võimeline ametiasutustega riigikeeles suhtlema, ning illustreerivad tegelikku suhtluspraktikat. Mitme intervjuus osaleja sõnul on aga vene keele kasutamine nende asutuste jaoks kohati kui „piiri peal mängimine“ (intervjuu Maksu- ja Tolliametis), sest arvesse tuleb võtta nii Eesti küllaltki ranget keeleseadust kui ka mitmekeelset reaalsust. Vene keele kasutamine teenindusbüroodes keeleseadust siiski otseselt ei riku, sest keeleseaduse säte „Asjaajamine võõrkeeles“ lubab suulisel asjaajamisel riigiasutuste töötajatega mõlema osapoole nõusolekul kasutada peale eesti keele ka muid keeli (KeeleS § 12).

Töötukassa pakub oma töötajatele täiendavaid keelekursusi, kus kasutatakse spetsiaalselt välja töötatud õppematerjale, mis sisaldavad venekeelset terminoloogiat. See tava arenes välja järk-järgult, tuginedes asutuse kogemusele oma klientuuri keeleoskusega. Näiteks oli 2014. aasta kevadel Eestis registreeritud 33 000 töötust kolmandikul väga piiratud eesti keele oskus (intervjuu andmed). Seetõttu on Töötukassa jaoks ülioluline pakkuda vene keeles nii suulist abi kui ka tõlgitud teavet. Üks Töötukassa intervjueeritud töötajatest kirjeldas asutuse keelevalikuid järgmisel viisil:

- (5) Meie eesmärk on inimesi tööle aidata ja kõige parem ongi inimesi tööle aidata, kui nad saavad infot täismahus oma emakeeles. Tunduvalt mugavam [võrreldes sellega], kui seda teha teises keeles või endale tõlki vahele palgata. Me siin ei jälgi riigi keelepoliitikat, me lähtume oma eesmärgist, ja otstarbekas on inimestele infot jagada nende emakeeles. (Intervjuu Töötukassas, august 2014)

Nüüdisajal muutub paljudes tehnoloogiliselt arenenud riikides elanikkonnaga suhtlemine aina digitaalsemaks. Tänu digitaalsete platvormide ja veebipõhiste iseteenindusvõimaluste kiirele arengule võiks Eesti riigiasutuste veebilehti juba teenindusbüroode virtuaalseks paralleeliks pidada. Näiteks esitatakse Eestis 98% tuludeklaratsioonidest digitaalselt.¹³ Mis puutub vene keele kasutamisse Eesti e-riigis (vt Jansen 2012; Tammupuu, Masso 2018), siis näitasid Berezkina uuringu tulemused, et eesti-, vene- ja ingliskeelsed ehk kolmkeelsed veebilehed on riigiasutuste jaoks kirjutamata reegel. Mitmed avaliku sektori venekeelsed leheküljed on eestikeelsetega peaaegu identsed, veebilehtede tõlkimisel pööratakse vene keelele rohkem tähelepanu kui inglise keelele. Näiteks selgitas uuringus osalenud Sotsiaalkindlustusameti töötaja sellist praktikat nii:

- (6) Meie näeme küll, et kogu meie asjaajamisel vene keel moodustab päris suure osa ja inimestel peab olema võimalus pöörduda vene keeles, et saada aru, millist hüvitist neil on õigus saada. Nad on sotsiaalmakse maksnud, neil on õigus hüvitist saada, järelikult on neil ka õigus informatsiooni saada. [---] Seda on ka meie kodulehest näha, et meil vene keel peaks olema ikka samas mahus kui eesti keel. (Intervjuu Sotsiaalkindlustusametis, august 2014)

Veebipõhises suhtluses Eesti riigiasutustega on venekeelsete elanike jaoks ka omajagu kitsaskohti, näiteks tuleb venekeelsel veebilehel paiknevaid avaldusi ikka eesti keeles täita. Üldiselt on aga Eesti virtuaalses avalikus ruumis võimalik vene keeles siiski päris hästi hakkama saada. Keeleseadust selline praktika jällegi ei riku, sest seaduse järgi võib Eestis registreeritud asutuste veebilehtedele lisada mis tahes võõrkeeli, niikaua kui esitatud infost on olemas vähemalt eestikeelne kokkuvõte (KeeleS § 16(4)).

Eesti avalikus sektoris, mis on orienteeritud just teenustele ja teabe edastamisele, võime näha vene keele kaubastumist. Tallinnas oodatakse inimestelt, kes teenindussektoris töötavad, vene keele oskust, millel on avaliku sektori kontekstis suurem väärtus kui inglise keelel. Sel puhul tundub olevat toimunud nihe orientatsioonilt vene keel kui probleem orientatsiooni vene keel kui ressurss suunas. Kui osa keelevähemusest on ükskeelne, peab riik hakkama rääkima nende keeles, et tagada hästi toimiv avalik sektor. Uuringu tulemused näitavadki, et venekeelsel avalikul teabel on täita tähtis osa avalike teenuste tõhusal pakkumisel (nt pensionide,

¹³ Vt e-estonia.com.

toetuste või töötuskindlustushüvitiste saamine, tulu deklareerimine, ID-kaardi taotlemine). Vene keele kasutamine võimaldab suhelda suure osaga elanikkonnast, kes ei ole võimeline eesti keeles riigiga suhtlema. Sestap on vene keel avaliku sektori institutsioonide jaoks hinnaline vara. See väljendub nii teavitustööl orienteeritud ametnike keeleoskuses kui ka vene keele kasutamises veebis eesmärgiga jõuda venekeelse elanikkonnani. Nii mõneski olukorras eelistaksid ametnikud kasutada vene keelt veelgi ulatuslikumalt, kuid seda ei näe ette riiklik keelepoliitika.

Kokkuvõtvalt võib seega öelda, et Eesti riigiasutuste halduspraktikas lähtutakse eelkõige elanikkonna tegelikust keeleoskusest ning vene keelt kasutatakse avalikus sektoris, nii teatud piirkondade (siinses uuringus Tallinna) teenindusbüroodes kui ka asutuste veebilehtedel, laialdaselt. Seejuures toimivad need veebilehed suures osas digitaalsete teenindusbüroodena.¹⁴

5. Kokkuvõte: vene keel, vahetusväärtus ja ressurss

Üks peamine küsimus ressursikeskse orientatsiooni puhul on, kelle jaoks või miks on keel, praegusel juhul vene keel, ressurss (Hult, Hornberger 2016). Siin on olulised vähemalt kolm mõõdet: 1) kas keel on ressursiks üksikisikule või isikute rühmale/ühiskonnale, 2) kas keel omab tähtsust vahetusväärtusena, mille eest saab midagi muud (suhteid, positsiooni, raha jne), või millegi muuna, ning 3) kuidas kõnelejaskonna arvukus keele väärtust mõjutab. Viimast mõõdet kujundab minevik, st vene keele dominantne positsioon Nõukogude Liidus. Eesti koolide ja ühiskonna venestamine kujutab aga olevikus ehk taasiseseisvunud Eestis tahes-tahtmata ressursi, näiteks kahesuunalise keelekümbluse lasteaegade jaoks.

Lenore Grenoble (2017: 244) mõonab, et oma väikese kõnelejaskonna tõttu (ja hoolimata riigikeele staatusest) on eesti keel vähemuskeel ja seega suhteliselt nõrgemas positsioonis. Eesti keeles nähakse ressursi peamiselt Eesti territooriumil, kus eesti keele kasutus on reguleeritud avalikus sfääris ja teatud ametites ning kus eesti keele oskus tagab juurdepääsu haridusele ja koos sellega sotsiaalsele mobiilsusele. Vene keele oskajale võib eesti keele oskus olenevalt soost (ja sektorist) anda 10% palgalisa (Bormann jt

¹⁴ Spolsky (2004) arvates moodustab riigi rahvastiku keelepraktika tegeliku keelepoliitika (*real language policy*) tuuma.

2019; vt ka Valk, Simmul 2019), mistõttu on tegemist ennekõike ressursiga üksikisiku seisukohast.

Vene keelt tunnetavad ressursina need eestlased, kes lähevad vestluses vene keele kõnelejaga vene keelele üle. Sellist käitumist on peetud nõukogude aja pärandiks, seda on ette heidetud ja koguni hurjutatud. Lasteaedade näitel osutub lasteaiaõpetajate aastakümneid tagasi omandatud vene keele oskus ühiskondlikuks ressursiks, mis võimaldab kahe-suunalise eesti-vene keelekümbluse rakendamist. Avaliku ja teenindussektori puhul aga ilmneb, et vene keele oskusel on võtmeroll eluliste sotsiaal-, korra- ja päästeteenuste osutamiseks riigikeelt mitteoskavatele elanikele. Ametnike sõnul on eesti keele prioriseerimisest tähtsam avaliku teenuse tõhus osutamine, mis kujundab vene keelest olulise ressursi eelkõige Tallinna tööturul, kuhu on koondunud põhiosa avaliku sektori asutustest. Et mõlemad, eesti ja vene keel on teenindussektoris ressurss, kinnitavad ka pealinna keelemaastikud (nt Kedars 2018; Pošeiko 2019) ja tööturg (vrd Lindemann 2011; Toomet 2011; Bormann jt 2019).

Oluline on mõista, et keelte kaubastumise tingimuses on esiplaanil keelte instrumentaalne ja vahetusväärtuse funktsioon. Ajal, mil keelt peetakse kaubaks, peab keeleoskus võimaldama jõuda võimalikult paljude inimesteni. Seda saab saavutada kahel moel: õppides ära võimalikult palju keeli või õppides keelt, mida kasutab palju inimesi (Weinstock 2014). Uusklassikalise majandusteooria järgi teeb ratsionaalne indiviid täiusliku informatsiooni tingimustes ja kulu-tulu analüüsi põhjal otsuse sõltuvalt oma keeleoskuse algtasemest või sellest, kui palju ollakse nõus pühenduma keeleõppele muu elu kõrvalt. Enamasti ei ole individid läbinisti ratsionaalsed või pole neil olukorra hindamiseks piisavalt informatsiooni. Asjakohane näide on Eesti lastevanemate dilemma, kas soovitada lastel õppida B-võõrkeelena Eesti arvukama kõnelejaskonnaga vähemuskeelt või näiteks mõnda ELi ametlikku keelt, sest keeruline on ennustada, mis keeli võib tulevikus vaja minna. Siiski ei saa unustada, et keelekasutaja, -omandaja ja -õppija jaoks on oluline ka keele identiteedi funktsioon: oma päritolu mõistmiseks või kuuluvuse kinnitamiseks õpitakse oma lähedaste, (vana)vanemate või kaaslaste keeli. Seetõttu tuleb teha vahet, kas keeles nähakse ressursi riigi julgeoleku seisukohast, tööturul või elanike identiteeti ja kogemust silmas pidades.

Ressursikeskse orientatsiooni puhul tuleb aru anda keele- ja loodusressursi põhjapanevast erinevusest: loodusvara ammendub, keeleressurss

kasvab koos kasutamise (Ruíz 1983: 65; 2010). Kuigi kahesuunalise keelekümbeluse lasteaegade kogemus osutab selgelt, et põlvkonnavahetusega ammendub lähiajal õpetajaskonna eesti-vene kakskeelsus kui ühiskondlik keeleressurs, näitab lastevanemate huvi kahesuunalise keelekümbeluse vastu ja avaliku sektori elanikkonna teavituskohustus ressursikeskset keeleorientatsiooni, mis lähtub nii keele kaubastumise kui ka laiemast ressursikesksest loogikast.

Kirjandus

- Aidarov, Aleksandr, Wolfgang Drechsler 2013.** Estonian russification of non-Russian ethnic minorities in Estonia? A policy analysis. – *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences* 17 (2), 103–128. <http://doi.org/10.3176/tr.2013.2.01>
- Annus, Epp 2018.** *Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315226583>
- Arzoz, Xabier 2007.** The nature of language rights. – *JEMIE: Journal on Ethno-politics and Minority Issues in Europe* 2, 1–35.
- Berezkina, Maimu 2017.** Russian in Estonia's public sector: 'Playing on the borderline' between official policy and real-life needs. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20 (4), 417–427. <https://doi.org/10.1080/13670050.2015.1115004>
- Berezkina, Maimu 2018.** Managing multilingualism on state websites: How institutional employees explain language choice. – *Current Issues in Language Planning* 19 (1), 98–116. <https://doi.org/10.1080/14664208.2017.1391495>
- Blackledge, Adrian 2005.** *Discourse and Power in a Multilingual World*. John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/dapsac.15>
- Blokland, Rogier P. C. E. 2005.** *The Russian Loanwords in Literary Estonian*. (= Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78.) Rijksuniversiteit Groningen. <https://research.rug.nl/en/publications/the-russian-loanwords-in-literary-estonian> (01.03.2021).
- Blokland, Rogier, Petar Kehayov 2010.** Vene keele mõjust eesti keeles. Tagasi-vaateid ja perspektiive. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri*. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 1 (2), 35–54. <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.03>
- Bormann, Sven-Kristjan, Svetlana Ridala, Ott-Siim Toomet 2019.** Language skills in an ethnically segmented labour market: Estonia 1989–2012. – *International Journal of Manpower* 40 (2), 304–327, <https://doi.org/10.1108/IJM-06-2017-0115>

- Brown, Kara D. 2013.** Language policy and education: Space and place in multilingual post-Soviet states. – *Annual Review of Applied Linguistics* 33, 238–257. <https://doi.org/10.1017/S0267190513000093>
- Brüggemann, Karsten 2012.** Imperiaalse pööride Balti aspekt. – *Sirp* 13.09.2012. <https://sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/imperiaalse-poeerde-balti-aspekt/> (08.01.2021).
- Ehala, Martin 2017.** After status reversal: The use of titular languages and Russian in the Baltic countries. – *The Battle for Ukrainian: A Comparative Perspective*. Ed. by Michael S. Flier, Andrea Graziosi. Harvard University Press, 563–585.
- Ehala, Martin 2019.** Eesti keelest pikas perspektiivis: keele- ja identiteedi poliitiline analüüs. – *Keel ja Kirjandus* 1–2, 6–20.
- Ehala, Martin, Anastassia Zabrodskaia 2014.** Ethnolinguistic vitality and acculturation orientations of Russian speakers in Estonia. – *The Russian Language Outside the Nation*. Ed. by Lara Ryazanova-Clarke. Edinburgh: Edinburgh University Press, 166–188. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748668458.003.0007>
- Glick Schiller, Nina, Linda Green Basch, Cristina Blanc-Szanton (eds.) 1992.** Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered. (= *Annals of the New York Academy of Sciences* 645.) New York: New York Academy of Sciences.
- Gogolin, Ingrid 1993.** *Der monolingualer Habitus der Multilingualen Schule*. Münster: Waxmann.
- Golubeva, Maria, Ivars Austers 2010.** Alternative civil enculturation: Political disenchantment and civic attitudes in minority schools in Estonia, Latvia, and Slovakia. – *European Education* 42 (4), 49–68. <https://doi.org/10.2753/EUE1056-4934420403>
- Grenoble, Lenore A. 2017.** Epilogue. – *Language Policy Beyond the State*. Ed. by Maarja Siiner, Kadri Koreinik, Kara Brown. Cham: Springer International Publishing, 241–245. https://doi.org/10.1007/978-3-319-52993-6_13
- Guba, Egon G. 1984.** The effect of definitions of *policy* on the nature and outcomes of policy analysis. – *Educational Leadership* 42 (2), 63–70.
- Haugen, Einar 1972.** *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press.
- Heller, Monica 2003.** Globalization, the new economy, and the commodification of language and identity. – *Journal of Sociolinguistics* 7 (4), 473–492. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2003.00238.x>
- Heller, Monica, Alexandre Duchêne 2016.** Treating language as an economic resource: Discourse, data and debate. – *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. Ed. by Niklas Coupland. Cambridge: Cambridge University Press, 139–156. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107449787.007>

- Hogan-Brun, Gabrielle, Uldis Ozolins, Meilutė Ramonienė, Mart Rannut 2007.** Language politics and practices in the Baltic states. – Current Issues in Language Planning 8 (4), 469–631. <https://doi.org/10.2167/cilp124.0>
- Hornberger, Nancy H. 2016.** Honoring Richard Ruíz and his Work on Language Planning and Bilingual Education. *Multilingual Matters*.
- Horton, John, Peter Kraftl 2014.** *Cultural Geographies: An Introduction*. Routledge.
- Hult, Francis M. 2010.** Theme-based research in the transdisciplinary field of educational linguistics. – Directions and Prospects for Educational Linguistics. Ed. by Francis M. Hult. (= Educational Linguistics 11.) New York: Springer, 19–32. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9136-9_2
- Hult, Francis M., Nancy H. Hornberger 2016.** Revisiting orientations in language planning: Problem, right, and resource as an analytical heuristic. – *The Bilingual Review / La Revista Bilingüe* 33 (3), 30–49.
- Jansen, Sue C. 2012.** Redesigning a nation: Welcome to E-stonia, 2001–2018. – Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe. Ed. by Nadia Kaneva. New York: Routledge, 79–98.
- Kamusella, Tomasz 2018.** Russian: A monocentric or pluricentric language? – *Colloquia Humanistica* 7, 153–196. <https://doi.org/10.11649/ch.2018.010>
- Kedars, Marleen 2018.** Keelemaastik Tallinna vanalinnas aastatel 2013–2017. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 3, 131–154. <https://doi.org/10.22601/PET.2018.03.05>
- KeeleS = Keeleseadus. Riigi Teataja, RT I, 16.06.2020, 5.** <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122015022> (08.01.2021).
- Kelly-Holmes, Helen 2015.** Analyzing language policies in new media. – Research Methods in Language Policy and Planning: A Practical Guide. Ed. By Francis M. Hult, David Cassels Johnson. Malden: Wiley, 130–139. <https://doi.org/10.1002/9781118340349.ch12>
- Kelman, Herbert C. 1971.** Language as an aid and barrier to involvement in the national system. – Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations. Ed. by Joan Rubin, Björn H. Jernudd. Honolulu: University Press of Hawaii, 21–51.
- Kloss, Heinz 1971.** The language rights of immigrant groups. – *International Migration Review* 5 (2), 250–268.
- Koreinik, Kadri, Birute Klaas-Lang 2021.** Linguistic repertoires and teacher resilience: Russian-dominant bilingual teachers in Estonian-medium schools. – Multilingual Practices in the Baltic Countries. Ed. by Anna Verschik. (= Acta Universitatis Tallinnensis. Humaniora.) Tallinn: TLÜ Press, 179–206.
- Koreinik, Kadri, Kristiina Praakli 2017.** Emerging language political agency among Estonian native speakers in Finland? – *Language Policy Beyond*

the State. Ed. by Maarja Siiner, Kara D. Brown, Kadri Koreinik. Cham: Springer International Publishing, 81–98.

- Koreinik, Kadri, Maarja Siiner, Kara D. Brown 2018.** Kas keelepoliitika uurimise keskmes peaks olema riik? – Keel ja Kirjandus 1–2, 67–81.
- Laitin, David D. 1992.** Language normalization in Estonia and Catalonia. – *Journal of Baltic Studies* 23 (2), 149–166. <https://doi.org/10.1080/01629779100000371>
- Lauristin, Marju, Mati Heidmets (eds.) 2002.** The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia. Tartu: Tartu University Press.
- Leppik, Marianne, Triin Vihalemm 2015.** The paradox of national language acquisition: Russian speakers' labor market positions in Estonia. – *Journal of Baltic Studies* 46 (4), 471–496.
- Lindemann, Kristina 2011.** Explaining different returns from human capital in the labour market. – *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia*. Ed. by Raivo Vetik, Jelena Helemäe. Amsterdam University Press, 93–118. <https://doi.org/10.1515/9789048512881-007>
- McCarty, Teresa L. 2011.** *Ethnography and Language Policy*. New York: Routledge.
- Miller, Alexey 2009.** Venestus või venestused? – Vene impeerium ja Baltikum: venestus, rahvuslus ja moderniseerumine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. Toim. Tõnu Tannberg, Bradley Woodworth. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 33–49.
- Must, Mari 2000.** Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Muth, Sebastian 2017.** Russian as a commodity: Medical tourism and the healthcare industry in post-Soviet Lithuania. – *Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20 (4), 404–416. <https://doi.org/10.1080/13670050.2015.1115002>
- Muth, Sebastian, Larisa Ryazanova-Clarke 2017.** The commodification of Russian around the world. – *Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20 (4), 381–384. <https://doi.org/10.1080/13670050.2015.1115000>
- Mägi, Kadi 2019.** Venekeelse elanikkonna elukoha segregatsioon ja integratsioon Eestis. – *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*. Toim. Arvo Järvet. Tallinn: Eesti Geograafia Selts, 177–196.
- Pavlenko, Aneta 2008.** Multilingualism in post-Soviet countries: Language revival, language removal, and sociolinguistic theory. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11 (3–4), 275–314. <https://doi.org/10.1080/13670050802271517>

- Pavlenko, Aneta 2011.** Linguistic russification in the Russian Empire: Peasants into Russians? – *Russian Linguistics* 35 (3), 331–350. <https://doi.org/10.1007/s11185-011-9078-7>
- Pavlenko, Aneta 2017.** Russian-friendly: How Russian became a commodity in the European service industry and beyond. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20 (4), 385–403. <https://doi.org/10.1080/13670050.2015.1115001>
- Pošeko, Solvita 2019.** Glocal commercial names in the linguistic landscape of the Baltic States. – *Multilingualism in the Baltic States. Societal Discourses and Contact Phenomena*. Ed. By Sanita Lazdiņa, Heiko F. Marten. London: Palgrave Macmillan, 369–405. https://doi.org/10.1057/978-1-137-56914-1_12
- Puur, Allan, Leen Rahnu, Jaak Valge 2016a.** Eesti keel sisserändetuultes (1). Demograafiline tagasivaade 1989–2011 ja edasipilk. – *Keel ja Kirjandus* 4, 268–280.
- Puur, Allan, Leen Rahnu, Jaak Valge 2016b.** Eesti keel sisserändetuultes (2). Demograafiline tagasivaade 1989–2011 ja edasipilk. – *Keel ja Kirjandus* 5, 354–372.
- Puur, Allan, Luule Sakkeus, Tiit Tammaru 2013.** Rahvastik. Eesti inimarengu aruanne 2012/2013. – Eesti maailmas. Toim. Mati Heidmets. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 13–26.
- Rannut, Mart 2008.** Estonianization efforts post-independence. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11 (3–4), 423–439. <https://doi.org/10.1080/13670050802148780>
- Raun, Toivo U. 1985.** Language development and policy in Estonia. – *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages: Their Past, Present and Future*. Ed. by Isabelle T. Kreindler. Berlin: Mouton de Gruyter, 13–36. <https://doi.org/10.1515/9783110864380-003>
- Raun, Toivo U. 1995.** The Estonian SSR language law (1989): Background and implementation. – *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity* 23 (3), 515–534. <https://doi.org/10.1080/00905999508408400>
- REL 2011 = 2011.** aasta rahva ja eluruumide loendus. RL0436: rahvastik emakeele, võõrkeelte oskuse, soo ja elukoha järgi, 31. detsember 2011. Eesti Statistika.
- Rosenberg, Tiit 2007.** Eestlaste väljaränne 19. sajandil ja 20. sajandi algul. Mõte 03.07.2007, 8–10. <https://epl.delfi.ee/artikkel/51092896/eestlaste-valjaranne-19-sajandil-ja-20-sajandi-algul> (08.01.2021).
- Ruíz, Richard 1983.** Ethnic group interest and the social good: Law and language in education. – *Ethnicity, Law, and the Social Good*. Ed. by W. A. van Home. Milwaukee: American Ethnic Studies Coordinating Committee, 49–73.

- Ruíz, Richard 1984.** Orientations in language planning. – NABE Journal 8 (2), 15–34. <https://doi.org/10.1080/08855072.1984.10668464>
- Ruíz, Richard 2010.** Reorienting language-as-resource. – International Perspectives on Bilingual Education: Policy, Practice, and Controversy. Ed. by John E. Petrovic. Charlotte: Information Age, 155–172.
- Ryazanova-Clarke, Lara 2017.** From commodification to weaponization: The Russian language as ‘pride’ and ‘profit’ in Russia’s transnational discourses. – International Journal of Bilingual Education and Bilingualism 20 (4), 443–456. <https://doi.org/10.1080/13670050.2015.1115005>
- Silova, Iveta 2006.** From Sites of Occupation to Symbols of Multiculturalism: Re-Conceptualizing Minority Education in Post-Soviet Latvia. Greenwich: Information Age.
- Soja, Edward W. 2010.** Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press.
- Spolsky, Bernard 2004.** Language Policy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tamppuu, Piia, Anu Masso 2018.** ‘Welcome to the virtual state’: Estonian e-residency and the digitalised state as a commodity. – European Journal of Cultural Studies 21 (5), 543–560. <https://doi.org/10.1177/%2F1367549417751148>
- Tannberg, Tõnu-Andrus, Bradley Woodworth (toim.) 2009.** Vene impeerium ja Baltikum: venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. I kd. (= Eesti Ajalooarhiivi toimetised 16 (23).) Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Tannberg, Tõnu-Andrus, Bradley Woodworth (toim.) 2010.** Vene impeerium ja Baltikum: venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. II kd. (= Eesti Ajalooarhiivi toimetised 18 (25).) Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Tauli, Valter 1974.** The theory of language planning. – Advances in Language Planning. Ed. by Joshua A. Fishman. The Hague: Mouton, 49–67.
- Thaden, Edward, C. (ed.) 1981.** Russification in the Baltic provinces and Finland, 1855–1914. Princeton: Princeton University Press.
- Toomet, Ott 2011.** “Learn English, not the local language!” Ethnic Russians in the Baltic states. – The American Economic Review 101 (3), 526–531. <http://dx.doi.org/10.1257/aer.101.3.526>
- Toomet, Ott, Siiri Silm, Erki Saluveer, Rein Ahas, Tiit Tammaru 2015.** Where do ethno-linguistic groups meet? How copresence during free-time is related to copresence at home and at work. – PLoS ONE 10 (5), e0126093. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0126093>
- Van Dijk, Teun A. 1998.** Ideology: A Multidisciplinary Approach. Sage Publications.

- Valk, Aune, Liis Simmul 2019.** Milliseid keeli on tööturul vaja? – Sirp 29.03.2019.
<https://sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/milliseid-keeli-on-tooturul-vaja/>.
- Vihalemm, Triin, Marianne Leppik 2019.** Multilingualism and media-related practices of the Estonian Russian-speaking population. – Multilingualism in the Baltic States: Societal Discourses, Language Policies and Contact Phenomena. Ed. by Heiko F. Marten, Sanita Lazdiņa. (= Palgrave Studies in Minority Languages and Communities.) Palgrave Macmillan, 239–267.
https://doi.org/10.1057/978-1-137-56914-1_8
- Vorobyeva, Olga, Ivan Aleshkovski, A. A. Grebenyuk 2018.** Russian emigration at the turn of the 21st century. – Filosofija. Sociologija 29 (2), 107–118.
<https://doi.org/10.6001/fil-soc.v29i2.3706>
- Weinstock, Daniel 2014.** The complex normative foundations of language policy. – Language Policy 13, 317–333. <https://doi.org/10.1007/s10993-014-9326-y>

Maimu Berezkina
MultiLing
Universitetet i Oslo (UiO)
Postboks 1072 Blindern
0316 Oslo
Norra
maimu.berezkina@gmail.com

Kara D. Brown
College of Education
University of South Carolina
Wardlaw College 136
Columbia, SC, USA
brownk25@mailbox.sc.edu

Kadri Koreinik
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51014 Tartu
kadri.koreinik@ut.ee

Russian as a resource in Estonia

MAIMU BEREZKINA, KARA D. BROWN,
KADRI KOREINIK

The article introduces a “resource perspective” on the Russian language in contemporary Estonia and illustrates this concept by showcasing empirical findings from two recent research projects. To frame the article, we first review the literature on language policy processes relevant to these developments: Russification, the integration of the Russian-speaking population, and the commodification of the Russian language. We then introduce Richard Ruiz’ heuristic of language orientations – language as problem, language as right, language as resource – to provide a key conceptual foundation. The article focuses specifically on language as resource, which (re)frames language as an individual or community asset from language as a problem, or with a deficit perspective. The two case studies highlight current evidence of the language-as-resource orientation in different social sectors. Brown’s qualitative research (2015–2019) examines language policies and cultures in the newly developed dual-language immersion programs in several kindergartens across Estonia. Her findings provide evidence of the ways that pre-primary educational organization and Soviet-era language policies (i.e., Russification) have helped to create language environments primed for the dual-language program. In these kindergartens, both Russian and Estonian serve as crucial resources for professional opportunity, the embrace of new pedagogies, and effective parent communication. Berezkina’s ethnographic research (2017–2018) unpacks the function of Russian in the public sectors. Through her analysis of websites and interview data, she finds that for public sector employees in police, tax authorities, and social insurance, Russian is a key resource for customer and other public communication. Her research points to the ways that in certain geographic locations, like Tallinn, and virtual spaces, like websites, communication and information flow depends upon the availability of Russian in addition to Estonian, and, in some cases, English. Both of these studies demonstrate dynamic changes in orientation towards Russian and the exchange value ascribed to it in Estonia.

Keywords: second language, bilingualism, public service, dual language immersion, language-in-education policy, sociolinguistics